

Конарївська Ю. О.

(м. Житомир)

ПОЛЬСЬКІ ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У
XIX СТОЛІТТІ НА СТОРІНКАХ «ВОЛИНСЬКИХ ЄПАРХІАЛЬНИХ
ВІДОМОСТЕЙ» З 1867 ПО 1907 РР.

У статті проаналізовано публікації, про польський визвольний рух XIX ст., що вміщені на сторінках часопису «Волинські єпархіальні відомості» з 1867 по 1907 рр. Метою цієї роботи є аналіз публікацій, які дають можливість прослідкувати рух польського народу в XIX ст. на Правобережній Україні.

Ключові слова: Правобережна Україна, «Волинські єпархіальні відомості», повстання 1830 та 1863 рр., польський визвольний рух.

Довготривалі визвольні змагання польського народу знайшли належне відображення в історичній літературі. Щодо цього питання і сьогодні проводяться як загальноісторичні, так і краєзнавчо-регіональні дослідження. Правобережна Україна, яка знаходиться в зоні значного впливу між Росією та Польщею, не зосталася осторонь тодішніх подій. На українських землях найактивніша збройна боротьба точилася на Волині, що зумовлено її географічним розташуванням. Цей факт підкреслив у своїй роботі В. М. Зайцев [8, с. 207]. Неспокій у краї зачепив усі верстви населення, що стало поштовхом до активного обговорення у пресі. Одним із таких часописів стали «Волинські єпархіальні відомості».

Загальній характеристиці часопису та деяким проблем, які знайшли місце на його сторінках приділяли увагу І. Шемедюк [26], Ю. Войчун [2], О. Казмірчук [10], В. Лукашук [25], І. Міляевич та О. Левитська [13] та інші. Але проблема польських визвольних змагань на сторінках «Волинських єпархіальних відомостей» не була об'єктом спеціального дослідження і не висвітлювалась в літературі. Цей факт зумовлює її актуальність.

«Волинські єпархіальні відомості» було дозволено випускати за рішенням Синоду Російської Православної Церкви від 16 грудня 1866 р, а

перший номер вийшов 1 вересня 1867 р. Редакція була розташована в місті Кременець, і перебувала там до 1907 р. Протягом усього цього часу «Волинські єпархіальні відомості» друкувались у типографії Свято-Успенської Почаївської Лаври. При цьому, через відсутність російського шрифту, до № 22 за 1868 рік текст набирался церковнослов'янським шрифтом [3]. Невдовзі після утворення, навколо єпархіального органу, який очолив викладач Волинської духовної семінарії М. Петров, сформувалося широке авторське коло краєзнавців. А «Волинські єпархіальні відомості», для багатьох з них, стали стимулом до наукової праці [11].

«Волинські єпархіальні відомості» з 1867 по 1879 р. виходили два рази на місяць, протягом 1880 – 1907 рр. – три рази в місяць. Головним редактором видання з 1871 по 1907 р. був помічник інспектора Волинської духовної семінарії П. Беляєв. Часопис мав офіційну та неофіційну частини. В офіційній частині друкувались державні розпорядження, в неофіційній – організація, створення та публікація історико-статистичних описів єпархії, її церков, парафій та населених пунктів [26]. Саме в неофіційній частині ми знаходимо й відомості про польський визвольний рух.

Слід зазначити, що єпархіальна влада, яка контролювала краєзнавчі товариства і осередки, ставила за мету звести діяльність науковців і краєзнавців до вузько конфесійних завдань і спрямувати їх на протиборство з католицизмом і польською ідеологією [2, с. 9]. Проте навіть із цими недоліками «Волинські єпархіальні відомості» є важливим історичним джерелом. Адже вони згуртували навколо себе плеяду місцевих краєзнавців, які проводили ґрунтовні дослідження.

Перебігу подій Листопадового та Січневого повстань присвятили свої роботи І. Липський та А. Хойнацький. Про життя Липського Іполіта Федоровича відомо досить мало. В основному дізнаємось інформацію із біографії його сина Володимира Липського – видатного українського ботаніка та географа. У 1857 році Іполіт Федорович закінчив Волинську духовну семінарію, був сільським священиком в селі Самостріли на Волині

(нині Корецький район Рівенської області). Пізніше переїхав до Житомира, де активно займався краєзнавчими дослідженнями [28].

На сторінках часопису за 1884 рік № 8 він помістив статтю «Польский мятеж 1831 года по документам Волынской духовной Консистории» [12]. У ній іде мова про просування військ Ю. Дверницького територією Волинської губернії. Автор підкреслив, що майже все польське населення Волині якщо не брало участі безпосередньо в бойових діях то допомагало зброєю чи провіантом, поміщики відправляли своїх селян на допомогу. Щоб цього не відбувалось було запропоновано православному духовенству проводити роботу з селянами аби ті сприяли боротьбі проти повстання. Але мало хто на це погодився, адже влада не давала ніякого реального захисту, а переслідування з боку повстанців набирало обертів. Останні заставляли православних священників приводити населення до присяги їм на вірність. Проте духовенство не підкорялося повстанцям, а активно діяло проти них. Дослідник вказує на складне положення в якому знаходилось як волинське духовенство так і православне духовенство що знаходилося у царстві Польському.

Андрій Федорович Хойнацький (1836 – 1888 рр.) – протоієрей, професор богослов'я. Він народився у місті Полонне Новоград-Волинського повіту Волинської губернії у родині священника. Здобув гарну освіту. Початкову – в Кременецькому повітовому училищі, потім навчався в Волинській духовній семінарії та в Київській духовній академії. По закінченню останньої у 1863 р. став магістром богослов'я. Науково-літературну діяльність А. Хойнацький розпочав ще студентом духовної академії [27, с. 179].

На сторінках «Волинських єпархіальних відомостей» у 1868 році у дев'ятому номері – початок, та в десятому номері – продовження, А. Хойнацький надрукував статтю під назвою «Полонские православные священники и банда Ружицкаго в 1863 году» [24]. Вона написана на основі

оригінальних документів наданих благочинним протоієреєм Ігнатієм Немоловським та священником Григорієм Громачевським [24, с. 214].

У цій роботі автор розповідає про події Січневого повстання 1863 року в м. Полонному. Він наголошує на активній діяльності священників, які закликали прихожан не підтримувати повстанців. Одним із цих священників був його батько Федір Хойнацький, але автор про цей факт не говорить, вказує тільки на те, що в його будинку був проведений обшук. Показує зрадницьку політику єврея Мошко, який пішов на співпрацю з бунтівниками. В основному в роботі йде мова про те, як банда (так називає А. Хойнацький повстанців) примушували священника Громачевського, погрожуючи йому смертю, благословити їх на боротьбу за землі Полонного та закликати людей до повстання. Проте останній відмовився. Таким чином діяли й інші священники. Стаття завершується подіями, коли Ружицький був розбитий військами під командуванням Казнакова, та пишним прийомом останнього у м. Полонному.

Іншу замітку А. Хойнацький опублікував у 1883 році в № 6 часопису під назвою «Бывший Крестовоздвиженско-Георгиевско-Сретенский приход в м. Полонном, Новград-Волынского уезда, и настоятель его священник Феодор Хойнацкий». Де також коротко переповів про хід повстання 1863 р. в м. Полонному, проте більше уваги приділив участі у ньому Феодора Хойнацького. За його словами останній ховав у Георгіївській церкві поляків, які не бажали приєднуватись до повстання [22, с. 146 – 147].

У 1894 році А. Хойнацький на основі архівних матеріалів оприлюднив дослідження під назвою «Из прошлого Волыни. Участие Волынского духовенства в судьбах 12 года» [23], у якому висвітлив події на Волині у 1812 році. Тут автор показав відносини між польським та російським населенням під час війни Російської імперії з Наполеоном. Особливо увагу звернув на дії священників, які намагалися зберегти спокій у краї, та поляків, які на стороні Наполеона протидіяли їм. У статті детально висвітлено заходи,

які були прийняті духовенством задля збереження свого та церковного майна.

Деяку інформацію про польські визвольні змагання вміщують роботи Б. Давидовича «О польско-русских отношениях и о задаче России в славянском вопросе» та «Судьбы православия и русской народности на Волыни в последнее столетие (1796 – 1896)». У першій роботі автор коротко розповідає про активну діяльність католицької церкви під час повстань 1830 та 1863 років [4, с. 645]. Друга ж є видруком промови автора, з якою він виступив на ювілейному засіданні в Волинській духовній семінарії 29 вересня 1896 року. Вона вийшла друком окремою брошурою у 1896 році в Почаєві [5]. Проте редактори «Волинських єпархіальних відомостей» вважали за необхідне помістити її і на сторінках часопису. Ця робота вийшла у 14 та 15 номерах за 1897 рік [6]. Вона написана на основі архівних матеріалів Волинської духовної консисторії та праць дослідників Волині.

У ній розглядаються політичні відносини між Російською імперією та польськими землями і їх вплив на Волинський край, стан православ'я в регіоні через призму польсько-російських відносин, відносини між католицькою та православною конфесіями у XVIII – XIX століттях. Крім цього Б. Давидович в негативному світлі подає діяльність князя Адама Чарторийського, який хоч і займав пост міністра іноземних справ Російської імперії, але завжди мріяв стати королем незалежної Польщі, яка б охоплювала території до 1772 року. В такому ж дусі автор характеризує просвітницьку діяльність графа Т. Чацького та функціонування Кременецької гімназії. На його думку Кременець був тим містом, де з'єднувались суспільні сили, які пропагували польські ідеї [6, с. 418].

Автор змальовує веселе і розгульне життя панів у першій третині XIX століття, критикує бездіяльність російського уряду. Наголошує на поступовому переході Волині під владу Російської імперії, і вважає що основну роль у цьому процесі відіграло волинське духовенство. Події

повстань 1830 та 1863 викладені досить коротко, в основному звернена увага на складне становище духовенства під час боротьби.

У № 15 за 1887 рік Л. Рафальський у роботі «Административные порядки на Волыни в период польского режима, с 1816 по 1828 год» стверджував, що польському рухові сприяло те, що майже всі керівні посади на Правобережжі займали поляки, які підтримували національну справу [17].

На сторінках часопису активно обговорювалась агітаційна робота поляків. Про агітаційну літературу, яка була направлена проти Росії та православної церкви йдеться у № 16 за 1884 рік [9]. У № 11 – 12 за 1886 рік, було відмічено, що найкращими агітаторами в Південно-Західному краї були ксьондзи [18]. Цю ж думку стверджує і О. Делекторський у замітці під назвою «Правда о русско-католических и русско-польских отношениях», яка видрукувана у № 11 – 12 за 1899 рік [7]. У 1889 році № 25 поміщена стаття «Польская пропаганда в Кременецком лицее», яка була взята із журналу «Русская Старина» [16]. У ній йдеться про агітаційну діяльність уніатського священника Собкевича в молодших класах ліцею.

В часописі приділено увагу освітній діяльності поляків, яка відіграла основну роль у формуванні свідомості населення. Цій темі приділив увагу священник Стефан Георгійович Барановський. У статті «Воспоминания о прошедшем г. Кременца (от 1827 г. по настоящее время)» за 1867 – 1868 рік № 27, він описав м. Кременець, відносини між православними та католиками. Останні, на його думку, підкупом завойовували прихильність православного населення, та у негативному світлі охарактеризував діяльність Ф. Чацького. Автор стверджував, що вся його освітня діяльність була спрямована задля колонізації Правобережної України і відновлення Польщі в її старих кордонах [1].

За 1883 рік також було вміщено дві невеликих замітки що стосуються розвитку освіти в регіоні. Перша у № 24 передрукована із «Киевлянина» – «Тайныя польския школы» [19], друга у № 28 «По поводу открытия польских школ в Подольской губернии» [15]. У них говориться про відкриття

таємних польських шкіл, в яких навчання велося виключно польською мовою.

На сторінках газети за 1882 рік вміщена інформація про посилення польського руху в другій половині XIX ст. У № 12 надрукована стаття «Оживление польского элемента в Киеве». Тут автор проаналізував замітку із «Нового Времени», де зазначив, що вона написана з певним перебільшенням. Проте погодився з тим, що польський рух знову пішов у гору і знаходить підтримку у євреїв та хлопоманів [14]. У № 29 під назвою «Усиление польского землевладения в Западном крае» йдеться про те, як поляки вміло оминали закон, який забороняв особам польського походження купувати поміщицькі маєтки в західних губерніях, задля посилення російського елементу [21]. Проте інша невеличка замітка у № 36 «Усиление польского элемента в Западном крае» повідомляє про обговорення питання надання дозволу полякам купувати землеволодіння в Західному краї [20].

Отже, розглянувши ці публікації можна стверджувати, що на сторінках «Волинських епархіальних відомостей» вміщено значну кількість праць, які стосуються польського визвольного руху. Вони в основному спрямовані на формування свідомості у населення, яке б протидіяло польському елементові та католицизму, але поряд із цим дають можливість визначити наскільки цей рух був поширений на Правобережній Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Барановский С. Воспоминания о прошедшем г. Кременца (от 1827 г. по настоящее время / С. Барановский // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1867 – 1868. – № 27. – С. 880 – 894.
2. Войчун Ю. «Волинські епархіальні відомості» як джерело для вивчення історії чеської громади Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. / Ю. Войчун // Переяславський літопис: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – № 9. – С. 8 – 13.
3. Волинские Епархиальные Ведомости [Електронний ресурс] / А. Троицкий. – Режим доступу: <http://www.pravenc.ru/text/155192.html>
4. Давидович Б. С. О польско-русских отношениях и о задаче России в славянском вопросе / Б. С. Давидович // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1889. – № 25. – С. 613 – 624; № 26. – С. 642 – 647.

5. Давидович Б. С. Судьбы православия и русской народности на Волыни в последнее столетие (1796 – 1896). – Почаев, 1896. – 36 с.

6. Давидович Б. С. Судьбы православия и русской народности на Волыни в последнее столетие (1796 - 1896) / Б. С. Давидович // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1897. – № 14. – С. 405 – 423; № 15. – С. 435 – 452.

7. Делекторский О. Правда о русско-католических и русско-польских отношениях / О. Делекторский // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1899. – № 11 – 12. – С. 360 – 373.

8. Зайцев В. М. социально-сословный состав участников восстания 1863 г. (Опыт статистического анализа) / В. М. Зайцев – М.: Институт славяноведения и балканистики АН СССР, 1973. – 232 с.

9. Из области пропаганды // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1884. – № 16. – С. 495 – 496.

10. Казмірчук О. А. Краєзнавча діяльність священників Волинської губернії і висвітлення її результатів на сторінках «Волынских епархиальных ведомостей» / О. А. Казмірчук // Гуржіївські історичні читання, 2013. Вип. 6. – С. 76 – 78.

11. Костриця М. Ю. Волинське церковно-археологічне товариство та його роль у розвитку краєзнавства / М. Ю. Костриця // Краєзнавство. – 2005. – № 1-4. – С. 43-50.

12. Липский И. Польский мятеж 1831 года по документам Волынской духовной Консистории / И. Липский // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1884. – № 8. – С. 273 – 285.

13. Мілясевич І.В., Левитська О. Ю. Бібліографічна культура журналу «Волынские епархиальные ведомости» // Звягель древній і вічно молодий: Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції з нагоди 200-річчя утворення Волинської губернії. – Новоград-Волинський, 1995; Мілясевич І. Книгознавча та бібліографічна діяльність журналу «Волынские епархиальные ведомости» / І. Мілясевич, О. Левитська // Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини і відродження духовності народу. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. – Житомир, 1996. – С. 232 – 241.

14. Оживление польского элемента в Киеве // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1882. – № 12. – С. 365 – 366.

15. По поводу открытия польских школ в Подольской губернии // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1883. – № 28. – С. 845 – 846.

16. Польская пропаганда в Кременецком лицее // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1889. – № 25. – С. 628 – 629.

17. Рафальський Л. Административные порядки на Волыни в период польского режима, с 1816 по 1828 год // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1887. – № 15. – С. 455 – 475.

18. Р – ц. Среди борьбы и фанатизма // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1886. – № 11 – 12. – С. 365 – 373.

19. Тайныя польскія школы // Волынскія Епархіяльныя Ведомості. – 1883. – № 24. – С. 715.
20. Усиленіе польскаго элемента в западном крае // Волынскія Епархіяльныя Ведомості. – 1882. – № 36. – С. 1189.
21. Усиленіе польскаго землевладенія в западном крае // Волынскія Епархіяльныя Ведомості. – 1882. – № 29. – С. 956 – 957.
22. Хойнацкій А. Бывшій Крестовоздвиженско-Георгиевско-Сретенскій приход в м. Полонном, Новград-Волынскаго уезда, и настоятель его священник Феодор Хойнацкій / А. Хойнацкій // Волынскія Епархіяльныя Ведомості. – 1883. – № 5. – С. 112 – 120; № 6. – С. 136 – 156.
23. Хойнацкій А. Из прошлаго Волыни. Участіе Волынскаго духовенства в судьбах 12 года / А. Хойнацкій // Волынскія Епархіяльныя Ведомості. – 1894. – № 26. – С. 741 – 755; № 27. – С. 775 – 785.
24. Хойнацкій А. Полонскіе православныя священники и банда Ружицкаго в 1863 году / А. Хойнацкій // Волынскія Епархіяльныя Ведомості. – 1867 – 1868. – № 9. – С. 172 – 180; № 10. – С. 206 – 214.
25. Часопис «Волынскіе епархіяльныя ведомості» як джерело вивченія проблем волинського регіону другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / В. С. Лукашук. – Режим доступу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=1808:----1-r-----&catid=26&Itemid=17
26. Шемедюк І. «Волинські епархіяльні відомості» як друкований орган Волинської епархії у Синодальний період / І. Шемедюк // Дзвони Волині – 2013. – № 9 (верес). – С. 9.
27. Ярмошик І. І. Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях ХІХ – ХХ століть / І. І. Ярмошик: Монографія – Житомир – 2006. – 216 с.
28. 150 лет назад родился наш великий земляк Владимир Липский <http://ru.ogo.ua/news/150-let-nazad-rodilsya-nash-velikiy-zemlyak-vladimir-lipskiy>